

УДК 343.1

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.3.48>

РОЛЬ ПОЛІГРАФА У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Яремчук М.М.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики,

Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0009-0004-4454-5536

Яремчук М.М. Роль поліграфа у підвищенні ефективності розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

У статті досліджено сучасні можливості застосування поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Оскільки внаслідок воєнних дій значно збільшилось навантаження на правоохоронну систему України, зокрема і на Національну поліцію, яка задіяна до документування і розслідування воєнних злочинів, виявлення колаборантів, розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях і виконання завдань із забезпечення правопорядку, саме зараз, як ніколи, потрібно залучати всі можливі допоміжні ресурси задля збереження ефективності роботи Національної поліції, і саме таким допоміжним ресурсом є поліграф.

Легалізація поліграфа в Україні є одним із дієвих способів, який може слугувати розв'язанням тих завдань, які постають перед правоохоронними органами через повномасштабне вторгнення. І хоча чинним законодавством не передбачено застосування поліграфа для перевірки показань учасників кримінального провадження, але він є тим дієвим інструментом, за допомогою якого може здійснюватись перевірка слідчих версій, а також, за його допомогою можуть бути отримані інші докази по кримінальному провадженні, які будуть належно оцінені судом, а результати дослідження за допомогою поліграфа можуть бути оцінені в сукупності доказів.

В умовах правового режиму воєнного стану поліграф може використовуватись для викриття колаборантів, що співпрацюють з ворогом, перевірки показань свідків воєнних злочинів. Окремо розглянуто застосування поліграфа при розслідуванні ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, оскільки це злочин, який напругу впливає на обороноздатність країни, від чого, в свою чергу залежить державна безпека загалом, і тому при розслідуванні цієї категорії злочинів необхідно залучати всі можливі допоміжні інструменти, які будуть мати орієнтуюче значення для розслідування та допоможуть правильно спрямувати ресурси на пошук прямих доказів.

У статті наведено приклад застосування поліграфа під час та після Другої світової війни, тому й зараз, в період правового режиму воєнного стану ви не можемо ігнорувати такий дієвий інструмент, а зацікавлені у його правильному на законному використанні для розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: поліграф, поліграфолог, психофізіологічні дослідження, досудове розслідування, воєнний стан, ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

Yaremchuk M.M. The role of the polygraph in enhancing the effectiveness of criminal investigations under martial law.

The article examines the contemporary possibilities of using the polygraph in the investigation of criminal offenses under martial law. As a result of ongoing military actions, the burden on Ukraine's law enforcement system has significantly increased, particularly on the National Police, which is involved in documenting and investigating war crimes, identifying collaborators, investigating criminal offenses in de-occupied territories, and maintaining public order. Therefore, now more than ever, it is necessary to employ all possible auxiliary resources to preserve the effectiveness of the National Police, and the polygraph serves as one such resource.

The legalization of the polygraph in Ukraine is one of the effective means that may contribute to addressing the challenges faced by law enforcement agencies due to the full-scale invasion. Although current legislation does not provide for the use of the polygraph to verify the testimony of participants in criminal proceedings, it remains an effective tool for testing investigative hypotheses. Moreover, it

can assist in obtaining additional evidence in criminal proceedings, which may be properly evaluated by the court, while the results of polygraph examinations can be considered within the totality of evidence.

Under the legal regime of martial law, the polygraph may be used to expose collaborators cooperating with the enemy and to verify the testimony of witnesses to war crimes. The article also separately considers the use of the polygraph in investigating draft evasion during mobilization, in a special period, and conscription of reservists, as this crime directly affects the country's defense capability and, consequently, national security as a whole. Therefore, when investigating this category of crimes, it is necessary to employ all available auxiliary tools that can provide guidance for the investigation and help direct resources toward obtaining direct evidence.

The article provides examples of polygraph use during and after World War II. Accordingly, in the current period of martial law, such an effective tool should not be ignored; rather, there is a need for its proper and lawful application in the investigation of criminal offenses.

Key words: polygraph, polygraph examiner, psychophysiological research, pre-trial investigation, martial law, draft evasion during mobilization.

Постановка проблеми. У зв'язку із повномасштабним вторгненням російської федерації перед Національною поліцією постали нові виклики якими є захист і відновлення території України, документування воєнних злочинів на території України, евакуація населення із зони бойових дій, встановлення місцезнаходження безвісти зниклих осіб та встановлення осіб невпізнаних трупів, забезпечення безпеки громадян, попередження вчинення злочинів та їх розкриття, протидія незаконному обігу зброї, та інші. Збільшення навантаження на правоохоронну систему України, зумовлює залучити дієвий допоміжний інструментарій, який би дозволив правильно спрямувати ресурси на пошук прямих доказів та підвищити ефективність досудового розслідування. Таким перевіреним і законним інструментом є поліграф. Його можна використовувати як з метою підбору персоналу так і в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному судочинстві. Його регламентоване застосування за добровільною згодою особи допоможе органам Національної поліції зменшити коло підозрюваних осіб, виявити осіб, що причетні до вчинення кримінальних правопорушень або готуються до їх вчинення, а також, що є актуальним в умовах війни, виявити поплічників (колаборантів) держави агресора, що в свою чергу допоможе знешкодити ворога в середині країни і забезпечити безпеку громадян.

Метою дослідження є аналіз можливостей застосування поліграфа для покращення ефективності досудового розслідування в Україні в умовах воєнного стану та його застосування при розслідуванні ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Стан опрацювання проблематики. Питання застосування поліграфа в діяльності Національної поліції та під час розслідування кримінальних проваджень досліджували у своїх працях В.В. Бурлака, С.А. Градун., О.В. Одерій, М.С. Цуцкірідзе, та інші, однак питання використання можливостей поліграфа при розслідуванні в умовах воєнного стану потребує доопрацювання в тому числі при розслідуванні ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Наукова новизна полягає у викладенні і аналізі можливостей застосування поліграфа органами національної поліції для розкриття і розслідування злочинів в умовах правового режиму воєнного стану та його застосування при розслідуванні ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. Результати дослідження становлять цінність для подальших наукових розвідок із питань проведення психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа органами Національної поліції під час правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану ефективність роботи органів досудового розслідування є визначальною у роботі Національної поліції, оскільки впливає на стабільність держави, її безпеку, обороноздатність, та довіру суспільства. В час повномасштабної війни вся правоохоронна система України перевантажена, і нові виклики вимагають швидко та правильно розставляти пріоритети і використовувати законні допоміжні інструменти при проведенні досудового розслідування для виконання завдань кримінального провадження.

Актуальність поліграфа зростає, оскільки він і є тим законним допоміжним інструментом, який можливо використовувати для попередження та протидії колабораційної діяльності, шпигунства, розслідування воєнних злочинів російської федерації на території України, а також при

розслідуванні ухилення від призову на військову службу під час мобілізації на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. І хоча є прогалини у законодавчому врегулюванні застосування поліграфа для перевірки показань учасників кримінального провадження, але він є тим дієвим знаряддям, за допомогою якого можуть формуватися і перевірятись слідчі версії, плануватись досудове розслідування та обиратись тактичні прийоми та тактичні комбінації при проведенні слідчих (розшукових) дій. Отримання орієнтуючої інформації часто є тим вектором, куди досудове розслідування спрямовує свої основні ресурси, тому використання поліграфа зможе скоординувати план дій у певних категоріях кримінальних правопорушень, які є особливо актуальними в умовах воєнного часу.

В Україні відсутній окремий закон про використання поліграфа, але пов'язана з ним діяльність регламентується іншими законодавчими нормативно-правовими актами, які опосередковано дозволяють проводити поліграфологічні дослідження, які дедалі активніше застосовуються правоохоронними органами для розкриття злочинів. У даному дослідженні розглянемо нормативно-правові акти, які регламентують проведення поліграфологічних досліджень органами Національної поліції а також можливості застосування поліграфа під час досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану.

У чинному КПК відсутня пряма заборона щодо проведення поліграфологічних досліджень, але й окремих норм, які б регулювали діяльність із застосуванням поліграфа також немає. Поліграф є науково-технічним приладом, який фіксує показники виявлених реакцій емоційного характеру людини на поставлені спеціалістом-поліграфологом питання і водночас не завдає шкоди життю та здоров'ю людини та довкіллю. Він є технічним засобом фіксації реакцій людини, метою його використання є отримання уточнювальної інформації для з'ясування ступеня її правдивості та повноти, отримання додаткових відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Комплексний аналіз засад використання поліграфа у діяльності поліцейських при виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень є актуальним напрямом наукового пошуку. Контроль фізіологічних реакцій людини у відповідь на використання за спеціальною методикою певних психологічних стимулів може привести не лише до виявлення інформації, яку вона бажає і намагається приховати, але й сприяти встановленню непричетності до вчиненого правопорушення, може суттєво звзвити коло підозрюваних осіб при розслідуванні колабораційної діяльності, допомагати виявити співучасників та можливі мотиви.

Успіх використання поліграфа під час і після Другої світової війни був поштовхом для створення у 1948р. в Центральному розвідувальному управлінні (ЦРУ) США відділу, який спеціалізувався на проведенні поліграфічних перевірок. Однією із резонансних справ американських спецслужб було розсекречення радянського розвідника Рудольфа Абеля на території іноземної держави. Резидент СРСР всіляко намагався приховати свій зв'язок з військовою контррозвідкою й відмовлявся давати показання по справі американським спецслужбам. Тоді його помістили в затемнену кімнату з прикріпленими до тіла датчиками, демонструючи різноманітні слайди із зображенням мап континентів, окремих країн, міст. Коли розвідник побачив контури Радянського Союзу, в нього підвищився кров'яний тиск і почастішав подих. Це дало підстави детальніше перевірити версії про те, в інтересах якої країни він працював. Потім на екрані з'явилися картинки американських штатів, розвідник сам того не підозрюючи, став реагувати тільки на ті географічні точки, де в нього були схованки і явки, а датчики успішно фіксували зміни. Фізіологічні реакції Рудольфа Абеля допомогли поліграфологу виявити вулицю, будинок, квартиру і схованки [1, с. 13].

Такий позитивний досвід застосування поліграфа під час і після Другої світової війни свідчить про дієвість застосування поліграфної перевірки та необхідність належного законодавчого врегулювання її застосування в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Національна поліція є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку[2].

Відповідно до ч. 2 ст. 50 ЗУ «Про Національну поліцію» Громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі[3].

Психофізіологічний метод з використанням поліграфу є одним із сучасних методів оцінювання отриманої від суб'єкта інформації, який використовується в правоохоронній практиці як для розкриття злочинів так і при прийомі правоохоронців на роботу та проведенні службових розслідувань.

Нормативно-правовим актом, який регламентує застосування поліграфа у Національній поліції України є Наказ МВС України № 920 від 13.11.2017 року зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.12.2017 р. за № 1472/31340 Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України [4], яким визначаються основні принципи, завдання, загальні умови, організацію проведення опитування з використанням поліграфа у Національній поліції України. Відповідно до Інструкції, опитуваною особою є особа, яка досягла 18-річного віку та є працівником Національної поліції України або кандидатом для прийняття на службу в поліцію, визначена в завданні на проведення опитування, та надала добровільну згоду на проходження процедури опитування [4].

Опитування осіб, які не є працівниками поліції Інструкцією про порядок використання поліграфів у Національній поліції України не регламентовано, що ускладнює його використання для проведення опитування під час оперативно-розшукової діяльності, або ж для перевірки правдивості наданої особою інформації, яка має значення для виявлення, попередження та розслідування кримінального правопорушення, підтверджує або спростовує причетність особи до кримінального правопорушення, інформації про місцезнаходження речових доказів або для підтвердження факту їх знищення та встановлення інших обставин які мають значення для кримінального провадження. І хоча результати опитування носять вірогідний та орієнтувальний характер, саме вони можуть слугувати тим вектором, куди буде зосереджено основні ресурси досудового розслідування, що в умовах воєнного стану, коли зусилля правоохоронних органів зорієнтовані на протидію злочинності та безпеку держави набуває особливої актуальності.

Окремо зупинимось на можливостях застосування поліграфа під час розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, (ст. 336 ККУ) [5] оскільки у період воєнної загрози ухилення від призову підриває обороноздатність держави, що напряму впливає на національну безпеку та фундаментальні інтереси держави, що вимагає від держави особливої уваги до вказаних злочинів, та якісного їх документування та розслідування, залучення додаткових технічних інструментів та тактичних операцій. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 336 КК України характеризується прямим умислом, що означає, що доказуванню підлягає спрямованість волі особи, а саме військовозобов'язаного на уникнення ухилення від призову на військову службу. Відповідно до ч. 2 ст. 24 КК України прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. [5]. Отже особа, з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації вчинила певні дії або бездіяльність для уникнення призову не маючи на це поважних причин. За допомогою поліграфа можна встановити чи дії або бездіяльність особи, які призвели до уникнення мобілізації справді були вчинені з метою уникнення від мобілізації, тобто підтвердити або спростувати прямий умисел особи. Також можливим з'ясування окремих обставин, які мають значення для кримінального провадження, таких як: спосіб уникнення від мобілізації; можливе місце переховування підозрюваного; місцезнаходження речових доказів; мотив та мету вчинення кримінального правопорушення; вчинення інших злочинів з метою ухилення від мобілізації (підробки військово-облікових або медичних документів, крадіжки, незаконний перетин кордону тощо).

Варто підкреслити, що таке психофізіологічне дослідження за допомогою поліграфа може проводитись, лише за добровільною згодою особи, показання якої перевіряються, і добровільна участь має бути належним чином підтверджена, про що наголошує суд у постанові *ККС ВС від 06.07.2022 (справа №753/13988/16-к, [6])*. Так, виходячи зі змісту частини 2 статті 28 Конституції України, яка закріплює норму відповідно до якої жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням, відповідні опитування, як різновид медико-психологічних дослідів, можуть проводитися тільки за наявності письмової згоди особи, яка їх проходитиме. Незважаючи на те, що вказані експертні висновки містять інформацію, що психофізіологічне дослідження було проведено після отримання згоди ОСОБА_6, однак у наданих стороною обвинувачення матеріалах письмова згода останнього на проведення психофізіологічного дослідження (письмова розписка, підпис тощо) відсутня. Таким чином, суд першої інстанції обґрунтовано поставив під сумнів застосування поліграфа за згодою ОСОБА_6, що є істотним порушенням прав та свобод людини. Крім того, відповідно до частини 2 статті 9 Закону України «Про судову експертизу» особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом. Проте стороною обвину-

вачення суду не надано відомостей, що експерт-поліграфолог ОСОБА_13 включена до Державного реєстру атестованих судових експертів як експерт та наявності у неї кваліфікації «поліграфолога» [6]. Враховуючи таку позицію Верховного суду у разі призначення психофізіологічного дослідження за допомогою поліграфа у кримінальному провадженні, до матеріалів провадження слід долучити не лише письмову добровільну згоду особи, але й відомості, що експерт-поліграфолог, який проводив дослідження включений до Державного реєстру атестованих судових експертів як експерт та має кваліфікацію «поліграфолога». І хоча такий висновок не можна вважати прямим доказом винуватості особи у вчиненому кримінальному правопорушенні, саме він може слугувати для слідчого тим орієнтиром для побудови слідчих версій, складання плану досудового розслідування та ефективного планування та проведення слідчих (розшукових) дій, та отримання прямих доказів.

Ще одним способом застосування поліграфа під час досудового розслідування є призначення судово-психологічної експертизи із використанням поліграфа, однак як зазначає С.А. Градун в науці кримінального процесу досі немає єдності думок щодо доказового значення результатів застосування поліграфа у кримінальному провадженні, зокрема щодо доказового значення висновку психологічної експертизи з використання поліграфа. Приклади із судової практики лише підтверджують ту обставину, що використання поліграфа робить значний внесок у боротьбу зі злочинністю та захист прав потерпілих та інших учасників кримінального провадження [7, с. 45].

Висновки. В складних умовах воєнного стану поліграф є тим додатковим інструментом, який може підвищувати ефективність досудового розслідування. І хоча результати добровільного психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа не можна вважати прямим доказом, орієнтуюча інформація, здобута під час дослідження, може напряму визначати напрями розслідування та спрямування ресурсів органів досудового розслідування для пошуку прямих доказів.

Використання поліграфа зможе скоординувати план дій у певних категоріях кримінальних правопорушень, які є особливо актуальними в умовах воєнного часу, в тому числі і при розслідуванні ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців: методичні рекомендації / Автори-упорядники: М.С. Цуцкірідзе, О.В. Одерій, В.В. Бурлака та ін. Київ. 2024. 112 с.
2. Положення про Національну Поліцію затверджено постановою КМУ від 28.10.2015 р. №877 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#n9>.
3. Закон України Про національну Поліцію URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n492> (дата звернення 18 лютого 2026 року).
4. Наказ МВС України № 920 від 13.11.2017 року зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.12.2017 р. за № 1472/31340 Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (дата звернення 18 березня 2026 року).
5. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2335> (дата звернення 18 березня 2026 року).
6. Постанова ККС ВС від 06.07.2022 (справа №753/13988/16-к, провадження № 51-5667 км 21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190782> (дата звернення 18 березня 2026 року).
7. Градун, С.А. (2023). Доказове значення висновку психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. *Часопис Київського університету права*, (3), 43-46. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.07> (дата звернення 01 квітня 2026 року).

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.04.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026